

apod.). To už je opravdu až príliš laciné: v koncepciách primitívnych ideológov čtenář nehrál zďaleka tak významnú rolu; šlo len o nátlak v názorovom smyslu, vše složitě mohlo zneľahčovať propagandu. Ostatné jednoduché často láká i intelektuály, nejen primitívy. V samotné skutočne špičkové marxistické literárni vědě by se doklady k tomuto tvrzení hledaly velmi obtížně (B. Václavek, G. Lukács).

Jinak řečeno: kniha Pavla Winczera je přínosná právě v novém „nasvícení“ děl obou autorů: z tohoto hlediska obsahuje však řadu nadbytečných, příliš explicitních pasáží, jako by byla určena nepřiliš poučenému čtenáři, jenž se sice vyzná v literatuře, ale příliš neví o předmětu autorova zájmu. Čtu tedy knihu známého literárního vědce spíše jako analýzu děl dvou vzájemně blízkých autorů (bez masky módního čtenářství), kteří byli senzitivní k proměnám člověka s společností, chápali literaturu jako jeden celek, nenormativně z hlediska „vysokého“ a „nízkého“, jako vzájemné dialektické přelévání různých jejich vrstev, tedy moderně, otevřeně, s vytvářením nových průseků a koridorů v poetice, což Z. Mathauser nazýval metahabilitou; současně také jako jeho vlastní čtení dané původní čtenářskou a badatelskou zkušeností včetně dobré schopnosti ukázat na srovnávací kontext jejich díla. Nemluvě o tom, že Čapkova a Erenburgova integrace triviálních žánrů anticipovala žhavou literární současnost.

Ivo Pospíšil

Spoločenskovedné poznávanie osobnosti a tvorby Dominika Tatarku

Výročia sa zvyknú pracovníkmi v národnej kultúry a medzi literárnymi vedcami, ak sa pripomínanie spája s výraznou osobnosťou spisovateľa, meniť na zámerné pristavenia sa alebo na návraty, v ktorých sa nanovo formuje, alebo znova rekonštruuje „portrét“ jubilujúcej tvorivej osobnosti tak, aby sa jednak objasňovalo aktualizovanie istého okamihu z celku autorskej osobnosti, teda jeho hodnota „tu a teraz“, alebo sa záujem z jednotlivosti premení na obsiahnutie celku, čím sa rekonštruujú nielen procesy z vývinu národnej literatúry a kultúry, ale – a o to ide predovšetkým – naznačujú sa spoločenské súvislosti v čase, do ktorého „zapadne“ aj literárny kontext ako jeho iniciačná alebo realizovaná hodnota.

V deväťdesiatych rokoch sa navrstvovali také literárnovedné projekty¹, ktorými obzvlášť s trebná a nastupujúca generácia výskumníkov sa vyrovnávala s nedávnou spoločenskou a kultúrnou minulosťou, so stratami i náleznami predovšetkým v druhej polovici 20. storočia.

Dejinné a politické okolnosti, ale aj aktivity literárneho života zakomponované do širšieho spoločenského a kultúrneho pohybu sa sústredili – pars pro toto – na osobnosť Dominika Tatarku².

¹ BILÍK, R.: Industrializovaná literatúra. Bratislava: Proxy 1995, PRUŠKOVÁ, Z.: ...keď si ta spomeniem na šesťdesiate roky. Bratislava: Proxy 1995, Valérom Mikulom vedený projekt Čítame slovenskú literatúru I. – III. (Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV 1997 – 1998), Ladislav Čúzy a kolektív v projekte Panoráma slovenskej literatúry I. – III. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo v rokoch 2004 až 2006.

² BÁTOROVÁ, M.: Rok úzkosti a vzopätie. Bratislava: Causa editio 1992. JANČOVIČ, I.: Tvorivé začiatky Dominika Tatarku. Banská Bystrica: FHV UMB 2010, MIKULA, V.:

V deväťdesiatych rokoch sa stala osobnosť Dominika Tatarku (1913 – 1989)³ spontánne v slovenskej kultúre objektom záujmu viacerých vykladačov azda aj preto, aby sa odkryla a objasnila „exotika“ jeho súkromného života v čase vnútornej, hoci vnútenej emigrácie, jeho samizdatové texty sa postupne dostali do čitateľského „obehu“ prirodzeným spôsobom prostredníctvom časopisu alebo v knižne zverejnených redakciách jeho partneriek⁴ z uchovaných materiálov o Tatarkovi a s Tatarkom⁵. Rozhodnutia odkrývať súkromie spisovateľa nieslo so sebou podstatnú informáciu, aktualizovať a porozumieť jeho autorskému, mravnému i existenciálnemu gestu i osudu, aby sa dalo rozumieť aj tomu, ako účinne hľadať a objasňovať v súvislostiach priesečníky toho, čím slovenská kultúra a jej tvorca prechádzali po druhej svetovej vojne a ako sa vzájomne zauzľovali vzťahy medzi autorom, jeho textom a spoločnosťou, hoci aj s dosahom do individuálnych životov tých, ktorí z rozličných nazeraní a subjektívnych postojov, pôvodne a pre potreby spoločnosti v povojnových rokoch „koncipovali“ a neskôr individuálne, znova na podnet zvonku, „popierali“ následky aj dôsledky svojich prvotných postojov a ich „osudových“ pokračovaní.

Spravidla to nebývajú náhody, ktoré navodia záujem literárneho vedca o konkrétnu literárnu osobnosť alebo o problémy z vymedzeného vývinového priestoru. Zdá sa, že táto súvzťažnosť by bola vhodná pre výskum Márie Bátorovej⁶, ktorú spoločenské zákutia a subjekt v zložitých okolnostiach a im zodpovedajúcich rozhodnutiach inšpirujú aj v jej autorskej tvorbe⁷. Náročnosť rekonštrukcie a objasňovanie literárnohistorických „plôch“ v európskej aj slovenskej kultúre a literatúre ju nasmerovala ku kladeniu si neľahkých otázok, ktoré sú zacielené do historiografického a politologického kontextu.

Démoni súhlasu i nesúhlasu. Dunajská Lužná: F. R. & G. 2010. FORGÁČ, M.: Existencializmus a slovenská literatúra. Prešov: FF PU 2011, medzinárodná konferencia Dominik Tatarka v súvislostiach svetové kultúry (jazyk – styl – poetika – politika) venovaná storočnici Dominika Tatarku na Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity v decembri 2012.

³ Chybné uvedenie roka úmrtia Dominika Tatarku (1988) In: Mária Bátorová, c. d., s. 142. Dominik Tatarka (14. 3. 1903 Plevník-Drienové – 10. 5. 1989 Bratislava).

⁴ PODLIPNÁ, E.: Pocta Dominikovi Tatarakovi. Praha: IPEL 2008. ŠTOLBOVÁ, E.: Navrávačky s Dominikom Tatarkom. Bratislava: LIC 2000, ŠTOLBOVÁ, E.: Sametová historie. Praha: Nakladatelství Ing. Ivan Ulrych – VE-GA-L 2009. Denník SME z 15. 2. 2013 na s. 14 priniesol informáciu, podľa ktorej v Artfore vydali k storočnici Dominika Tatarku „prvé oficiálne vydanie jeho autorského textu Navrávačky“.

⁵ Alexander Balogh Tatarkov návrat do literárneho života vidí takto: „Po samizdate a exile vyšli Navrávačky aj v lete pred nežnou revolúciou '89 v oficiálnom literárnom periodiku ako vôbec prvý verejne publikovaný Tatarkov text v čase jeho dištancu. Potom nastala absurdná pauza vo vydávaní jeho diel“. SME, 21, 2013, č. 39, s. 14, dňa piatok 15. 2. 2013.

⁶ BÁTOROVÁ, M.: J. C. Hronský a moderna. Mýtus a mytológia v literatúre. Bratislava: Veda 2000. BÁTOROVÁ, M.: Jozef Cíger Hronský und die Moderne. Wien: Peter Lang 2004. BÁTOROVÁ, M.: Paradoxy Pavla Straussa. Bratislava: Petrus 2006. BÁTOROVÁ, M.: Slovenská literárna moderna v spektre svetovej moderny (Jozef Cíger Hronský). Martin: Matica slovenská 2011. BÁTOROVÁ, M.: Dominik Tatarka. Slovenský Don Oujote (Sloboda a sny). Bratislava: Veda 2012.

⁷ Pôvodná tvorba Márie Bátorovej Zvony v kameni, 1993; Tiš 1996; Tell, 1999; Stred, 2010.

Nielen objektívna skutočnosť, že sú za všetkým súvislosti, ale čo ony navodzujú v organizme spoločnosti a jej kultúre, sa stali latentným látkovým záujmom Márie Bátorovej.

Keď si vo vzťahu k tvorbe J. C. Hronského vytvorila univerzálny literárny pôdorys na nachádzanie dotykových miest, vo vyrovnávaní sa s osobnosťou P. Straussa prevažuje dosah subjektu na zhodnocovanie udalostí vôkol seba, pri Dominikovi Tatarkovi sa tento metodologický zámer sústredil na kombinovanie dostredivých a odstredivých postojov voči kultúrne, politicky a občiansky činnej osobnosti v rekonštruovaných dejinných súvislostiach.

Tatarakovská „téma“ má svoje úskalia a nejednoznačnosti, čo najskôr do seba prijalo metonymické „slovenský Don Quijote“ s dôvetkom „sloboda a sny“. Latentné „premiestňovanie sa zámeru a predpokladanej poiny ostáva výzvou, ktorá prekračuje dejinný čas a mení na „model“ v tom istom čase, súvislostiach, obsahoch i vyústeniach univerzum nekonvenčného ľudského, teda autentického, ale predovšetkým autonómneho života. V Tatarkovom osude, v jeho individuálnosti sa, zdalo by sa paradoxne, potvrdzujú realie „jeho“ dejinného času a „zvyklosti“ spoločnosti, v ktorej žil, ale kam nepatril z vlastnej vôle v tom úseku svojho občianskeho a tvorivého obdobia, ktoré zvyrazňuje, objasňuje aj rekonštruje Mária Bátorová na podloží dejín spoločnosti, politiky, politológie, filozofie, kresťanskej náuky a umenia.

Zložité podložie vnútri Tatarkovmu „profilu“ v literárnohistorickom a spoločenskovednom prepojení viaceru netradičných prístupov. Tatarkovo ľudské univerzum si nachádza svoju genézu v ranom období života a tvorby, v ktorom sa ukotvili a ustálili hodnoty pojmov matka, kresťanstvo, príroda, spravodlivosť, humanita ostávajú v dostredivom bode vysvetľovania v nekonvenčných metodických sieťach, lebo v tom spočíva zámer literárnej vedkyne, prečo, ako a dokedy môžu spoločenské vedy preniknúť, porozumieť Dominikovi Tatarkovi „vtedy“ a „teraz“.

Filozofické iniciácie nasmerovali prístupy k Tatarkovi na os existencializmus – kresťanská filozofia, ktorým sa M. Bátorová venuje opakovane a možno aj opozične voči záverom, ktoré vysloví a potom relativizuje, čím potvrdzuje náročnosť autorskej osobnosti a potrebu vzdať sa literárnohistorických „kliše“ a ich nefunkčnosti⁸.

Tatarkov literárnohistorický „portrét“ vytvorila Mária Bátorová ako cyklus z parciálnych mikroportrétov, ktoré sú viazané na mimoliterárne⁹ skutočnosti alebo na výklad autorovho umeleckého textu¹⁰. Pozorné prijímanie výkladu Tatarkovho občianskeho života,

⁸ BÁTOROVÁ, M.: c. d., s. 11 – 23.

⁹ BÁTOROVÁ, M.: c. d., časti „Vnútri emigrácie“ ako gesto slobody (s. 24 – 52), Stopy „autobiografie“ vo fikcii (s. 53 – 80), Politické systémy 20. storočia a Obec Božia (s. 181 – 199), Relativistické a materialistické nazeranie na človeka (s. 208 – 217). Tieto časti publikácie užitočne a presvedčivo dopĺňajú početné písomné i foto archíválie, ktoré sa menia na „hovoriace“ dokumenty dopĺňajúce poznanie z dejín a ako priamy nástroj na zorientovanosť čitateľa.

¹⁰ Komparačný prístup zvolila M. Bátorová pri dotykoch vybraných textov z Tatarkovej prózy a jeho náklonnosť voči autorstvu Miguela de Unamuna, Jozefa Cigera Hronského, Alberta Camusa, Tatarkov záujem o autorské spektrum z francúzskej literatúry, záleží jej na zdôraznení osobitosti autorského subjektu v obmedzenom alebo obmedzovanom spoločenskom priestore. K posunom v jednotlivých štádiách, z ktorých sa reťazí výklad osobnosti a tvorby Dominika Tatarku v súbore Dominik Tatarka – slovenský Don Quijote – prišlo pri odvolávaní

kultúrnej publicistiky a aktualizovaných prozaických textov z jeho literárnej tvorby smeruje k výkladovým „pohybom“ v Tatarkovom noetickom „systéme“ s pojmami sloboda, život, smrť, existencia, absurdita, kresťanský humanizmus, samota, osamelosť, ľudskosť, aby na ne autorka publikácie reagovala „protipojmami“ duša, Boh, mýtus, národ, žena, čas, spoločnosť, ticho, autenticita, Tatarakove termíny „samodefinovania“, známe z „neoficiálnej“ produkcie jeho „nahováračiek“ a „záznamov“, a to so zámerom, aby M. Bátorová naznačovala ďalšie netradičné a v literárnej histórii „nezabývané“ prieniky do literárneho textu a do autorského subjektu, ako to naznačuje v expozícii Nohami v oblakoch, srdcom v strede.

Pohyb medzi vymedzujúcimi spojeniami „proces sebazachytenia“, „rovina zážitku“, „teória siete“, „autenticita“, „vnútorná emigrácia“, „prirodzený svet“, „osobný estetický systém“ a moderna verus postmoderna vo výraze a literárnej komunikácii, to všetko sú obsahy problémov, ktorí sa naznačujú a čakajú na akceptáciu literárnovedným spoločenstvom alebo si žiadajú ďalší nuansový výskum v celku autorovho literárneho odkazu a dieľa. Tatarakovo „donkichotstvo“ najskôr podnieti metodologickú rozpravu nielen o autorском celku, ale mohlo by rezonovať aj ako možná „inštrukcia“, ako sa dôkladne zoznámiť s ďalšími autormi národnej kultúry a literatúry, ktorých neliterárne skutočnosti dostali a zovreli v priesečníku času a kultúrnej autenticity, čo Mária Bátorová ponúka ako literárnovednú pre výzvu aktuálny výskumom, ako sa znova nezúčastniť na vytváraní „bielych miest“, hoci aj literárnovednou uzavretosťou, ktorú odobrujú osvedčené literárnohistorické metódy štúdia, analýzy, interpretovania a výkladu javu alebo vývinového celku bez dotvárania alebo konfrontovania sa s aktívnym a vplývajúcim spoločenským a kultúrnym kontextom na tvorivú osobnosť a jeho spoločenskovedné vedenie.

Viera Žemberová

sa na možné filozofické inšpirácie k posunom medzi Platóna a Plótiom (s. 148/151) a pri žánrovom vymedzení prózy Červený Benčať, raz ako novela a po ten istý text žánrovo priradený k poviedke (s. 99/100).